

The Relationship of the Qur'ān's Excessed Phrases with the 7th Century Arabs' Language Usage Customs and Literary Tastes

Emrah Dindi <https://orcid.org/0000-0002-6664-7590>
emrah.dindi@deu.edu.tr <https://ror.org/00dbd8b73>
Dokuz Eylül University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, İzmir, Türkiye

Abstract

In dictionaries, *ziyāda* (excessed phrases) means to make more, to increase, and is defined as the opposite of deficiency. *Ziyādahs*, which does not cause any difference in terms of grammar (*i'rāb, nahw*) or meaning between its presence and its absence in syntax, and which exceeds the necessary limit in the divine word, which come as additions and excesses in the form of letters, nouns, and verbs, are among the most basic stylistic features and structural problems of the Qur'ān. Are these *ziyādas*, which have been a challenge for the commentators, really a divine word fault and defect, or an artistic (*bedī'i*) beauty, as some have suggested in our tradition? In other words, are these structures that contain various subtleties of meaning that the Arabs of the 7th century Hejaz region did not know, were not familiar with, and had not heard of, or, on the contrary, are they patterns of expression that were formed and manifested within the framework of the linguistic customs and traditions, and literary tastes of the Arabs of that day, which were present and well-known in their daily speech, oral and literary genres? These questions and problems are analyzed in this article. Of course, our aim in this study is not to take all of the Qur'ān's *ziyādas* one by one, to read them within the framework of divine, transcendental mystery and wisdom, to describe the subtleties and depths of meaning or rhythmic beauties they add to the expression. These have already been dealt with more or less in our tradition or some academic studies today. Although the relationship of the Qur'ān's *ziyādas* with the linguistic customs and traditions of the Arabs of that period and their literary tastes has been weakly touched upon between the lines in the ancient literature, unfortunately, there has not yet been a study that makes this kind of reading in modern period studies. Therefore, our aim in this study is to examine the relationship of these expression structures with the language usage customs of the Arabs of that period, their literary tastes, and their linguistic and cultural anthropological structures. In this respect, as a result of this research, which we think is different from the existing academic studies, original and authentic, and in which we use the literature review method, it is revealed that the redundant structures of the Qur'ān for rhythmic and non-rhythmic purposes are related to the literary tastes, linguistic customs and traditions of the Arabs at the period of revelation/*nūzūl*, more precisely, it is not in a language and style that is above and beyond the existing language patterns and usages, that transcends them (*hārikun 'ale'l-āde*), transhistorical and transcendental.

Keywords

Tafsir, Qur'ān, Ziyāda, 7th Century, Arabs, Linguistic Custom, Literary Taste

Citation

Dindi, Emrah. "The Relationship of the Qur'ān's Excessed Phrases with the 7th Century Arabs' Language Usage Customs and Literary Tastes". *Tetkik* 4 (2023), 5-28. <https://doi.org/10.55709/tetkik.4.1293690>

Type	Research Article
Research Areas	Religion; Linguistics
Language	Turkish
Received	07 May 2023
Accepted	04 August 2023
Published	10 October 2023
Review	Double-blind
Reviewers	Single anonymized - Two Internal (Editorial board) Double anonymized - Two External
Plagiarism checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The Author declares that there is no conflict of interest.
Complaints	tetkik@okuokut.org
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright	© The author retains the copyright and provides the publisher with a license to publish.
License	 CC BY-NC 4.0
Publisher	Oku Okut Press (okuokutpress.okuokut.org) on behalf of Oku Okut Association.
EBSCO HII	Humanities International Index
EBSCO CEEAS	Central & Eastern European Academic Source
CEEOL	Central and Eastern European Online Library
DOAJ	Directory of Open Access Scholarly Resources
CROSSREF	crossref.org/members/prep/34564
Sherpa Romeo	v2.sherpa.ac.uk/id/publication/42579
Open Citations I4OC	i4oc.org/#publishers

Kur'ân'ın Ziyâdeli İfadelerinin 7. Yüzyıl Arapların Dili Kullanım Âdet ve Edebî Zevkleriyle İlişkisi

Emrah Dindi <https://orcid.org/0000-0002-6664-7590>
emrah.dindi@deu.edu.tr <https://ror.org/00dbd8b73>
Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

Öz

Ziyâde, sözlüklerde fazlaştırmak, artırmak anlamlarına gelmekte, noksanın zıttı olarak tanımlanmaktadır. Söz diziminde var olması ile yok olması arasında i'rab, nahiv yahut anlam açısından herhangi bir farka yol açmayan, kelimelerde gerekli olan sınırı aşan, harf, isim ve fiil türünden ek ve fazlalıklar olarak gelen ziyâdeler, Kur'ân'ın en temel üslup özellikleri ve yapısal sorunları arasında yer almaktadır. Müfessirleri uğraştıran bu ziyâdeler, geleneğimizde kimileri tarafından ileri sürüldüğü gibi, gerçekten bir kelam ayıbı ve kusuru mu yoksa sanatsal (*bedîi*) bir güzellik midir? Başka bir deyişle 7. yüzyıl Hicaz bölgesi Arapların bilmedikleri, aşına olmadıkları ve duymadıkları çeşitli anlam inceliklerini içinde barındıran yapılar mı yoksa tam tersine o günkü Arapların günlük kelimelerinde, şifahî ve yazınsal türlerinde mevcut ve maruf olan lügavî örf ve âdetleri, edebî zevkleri çerçevesinde teşekkül ve tecessüm etmiş ifade kalıpları mıdır? İşte bu soru ve sorunlar bu makalede irdelenmektedir. Elbetteki bu çalışmada amacımız, Kur'ân'ın tüm ziyâdelerini tek tek ele alıp, ilahî, aşkın sır ve hikmet çerçevesinde okumak, bunların ifadeye kattıkları anlam inceliklerini ve derinliklerini yahut ritmik güzelliklerini tadat etmek değildir. Bunlar geleneğimizde veya günümüzde bazı akademik çalışmalarda az veya çok zaten ele alınmıştır. Kur'ân'ın ziyâdelerinin o dönem Arapların lügavî örf ve âdetleri, edebî zevkleriyle ilişkisine kadim literatürde satır aralarında zayıf bir sesle değinilmiş olsa da ne yazık ki çağdaş araştırmalarda bu türden bir okuma yapan bir çalışmaya henüz rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada bizim hedefimiz, bu ifade yapılarının o dönem Arapların dili kullanım âdetleri, edebî zevkleri ve lügavî kültürel antropolojik yapılarıyla ilişkisini irdelemektir. O bakımdan mevcut akademik çalışmalardan farklı, özgün ve otantik olduğunu düşündüğümüz, literatür taraması yöntemini kullandığımız bu araştırma neticesinde, Kur'ân'ın vezin ve vezin dışı amaçlarla gelen ziyâdeli yapılarının nüzul dönemi Arapların edebî zevkleri, lügavî örf ve âdetleriyle ilişkili olduğu, daha doğrusu, halihazırda mevcut dil kalıp ve kullanımlarının üstünde ve ötesinde (*hârikun 'ale'l-âde*), tarih üstü, aşkın bir dil ve üslupta olmadığı ortaya çıkıyor.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Kur'ân, Ziyâde, 7. Yüzyıl, Araplar, Lügavî Âdet, Edebî Zevk

Atıf Bilgisi

Emrah Dindi. "Kur'ân'ın Ziyâdeli İfadelerinin 7. Yüzyıl Arapların Dili Kullanım Âdet ve Edebî Zevkleriyle ilişkisi". *Tetkik* 4 (2023), 5-28. <https://doi.org/10.55709/tetkik.4.1293690>

Türü	Araştırma Makalesi
Konu Kategorisi	Din; Dilbilim
Dili	Türkçe
Geliş	07 Mayıs 2023
Kabul	04 Ağustos 2023
Yayın	10 Ekim 2023
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Hakemler	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editörler – Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	tetkik@okuokut.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı	© Yazar telif hakkını elinde tutarak yayıncıya CC BY-NC 4.0 lisansı ile yayım izni vermiştir.
Lisans	 CC BY-NC 4.0
Yayıncı	Okut Okut Yayınları (okuokutpress.okuokut.org) tarafından Oku Okut Derneği için yayımlanır.
EBSCO HII	Humanities International Index
EBSCO CEEAS	Central & Eastern European Academic Source
CEEOL	Central and Eastern European Online Library
DOAJ	Directory of Open Access Scholarly Resources
CROSSREF	crossref.org/members/prep/34564
SHERPA ROMEO	v2.sherpa.ac.uk/id/publication/42579
Open Citations I4OC	i4oc.org/#publishers

Giriş

Kur'ân'ın; müfessirleri, dilbilimcileri ve edipleri uğraştıran hitap/metinsel yapısının özelliklerinden biri de ziyâdelerdir. Pek çok âyette ister vezni denkleştirme isterse de vezin dışında kelimeye ziyâde ve fazlalık gelen harfler, isim ve fiiller bu kabildendir. Kur'ân'da dikkat çeken bu ziyâdelerin geleneğimizde bir takım faydaları tatad edilmiş olsa da büyük çoğunluğunu oluşturan kimi İslam bilginleri ve dilbilimciler tarafından bu ziyâdelerin izah ve beyan, manada mübalağa, anlamı tekit ve teyit için geldiği, söze şıklık ve stilistik/biçimsel güzellikler kattığı fesahat ve belagatın maksatlarından, fesahat güzelliklerinden yahut bedî/sanatsal türlerden addedildiği ileri sürülse de bunun iyi, fasih bir kelim için sıkıcı, usandırıcı olduğu, herhangi bir faydadan uzak, garip, tuhaf, yabani, mu'ciz bir kelama yakışmayan söz afet ve ayıplarından olduğu, Kur'ân nazımının bozuk/zayıf oluşuna ve onun nazmında karışıklığın varlığına delalet eden şeylerden olduğu da iddia edilmiştir. O bakımdan tefsir metinlerine şöyle bir göz atıldığında, bu metinlerin, doğru anlamı açığa çıkarmak için isim, fiil ve harf türünden metinde mündemiç ziyâdeleri; fazla gelen kelime ve terkiplerini tespit, tayin, takdir ve tefrik etme tasarruf ve çabalarıyla dolu olduğunu görürüz. Bu nedenle edipler, dilbilimciler ve müfessirler, kelimada anlama bir katkısı olmayan ziyâde ve fazlalıkları kelimanın fesahat şartlarına aykırı bir durum addetmişlerdir. Bütün bunlarla birlikte geleneğimizde kimileri de ziyâdeli bu ifadeleri, Kur'an'a ta'n kapısını aralayan, i'câz teorisini zedeleyen, semavî üslubuna nakîse bulaştıran bir problem, herhangi bir faydası olmayan *lağv/haşv* olarak değil de ilahî bir üslup, i'câz ve fesahatla ilgili bir mesele olarak ele almışlar, dolayısıyla bunda hikmet, anlamla ilgili edebî/belâğî bir nükte ve bir sır aramışlardır. Kimileri de bu ziyâdeleri, Kur'ân'ın, o dönem Arapların dili kullanım kalıplarında nazil olduğunu, ilahî mana ve mesajın onların, kelimalarında, nasihat ve hitabelerinde geçen söz kalıp ve üslupları üzere teşekkül ettiğini, Kur'ân'da ziyâdelerin benzerlerinin onların şiirlerinde de yer aldığını ileri sürerek, 7. yüzyıl Hicaz bölgesi Arapların günlük konuşmalarında ve edebî ürünlerindeki dili kullanım âdet ve alışkanlıkları, edebî zevkleri ve bedî söz varlıklarıyla ilişkilendirmişlerdir. Dolayısıyla bu ziyâde ve fazlalıklar, kadim geçmişimizde kimilerinin ileri sürdüğü gibi gerçekten Kelam-ı İlahînin fesahatine gölge düşüren, dinleyiciyi usandıran, nazımın bozuk ve karmaşıklığını, zayıflığını gösteren bir kelim ayıbı mıdır yoksa ediplerin, dilbilimcilerin ve müfessirlerin büyük çoğunluğunun ileri sürdükleri gibi o dönem Arapların günlük konuşmalarında ve edebî ürünlerindeki dili kullanım âdet ve alışkanlıkları, edebî zevkleriyle mi ilişkili bir durumdur? İşte bu makalede bu tür problemler irdelenmektedir.

Dolayısıyla bizim bu çalışmada amacımız, Kur'ân'ın ifade yapılarındaki isim, fiil, harf ve cümle ziyâdelerini tek tek ele alıp, nazımdaki ilahî, aşkın sır ve hikmet çerçevesinde bunların ifadeye kattıkları anlam (*ma'nevî*) inceliklerini ve derinliklerini yahut ritmik, melodik (*tahsînî, tezyînî*) biçimsel güzelliklerini tatad etmek, Kur'ân'da ziyâde var mıdır yok mudur bunları tartışmak değildir. Bunlar, geleneğimizde Tefsir, Ulûmu'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân,

Arap lügatı, edebiyatı ve belagatı kitaplarında, günümüzde ise hem yurt içi¹ hem de yurt dışında² kitap, makale ve bildiri düzeyinde bazı akademik çalışmalarda az veya çok ele alınmıştır. Kuşkusuz bu çağdaş çalışmalarda her ne kadar Kur'ân'ın ziyâdelerine, bu ziyâdelerin anlamıyla yahut ifadenin/lafzın *tahsîni* ve *tezyîni*yle hatta i'câziyle ilişkili olduğuna, bu çerçevede Kur'ân'da ziyâdenin var olup olmadığına, ziyâdeleri kabul veya reddedenlere dikkat çekilmiş olsa da bunun o dönem Arapların dili kullanım zevk ve âdetleriyle ilişkisini etraflıca ele alan, bunları 7. yüzyıl Hicaz bölgesi Arapların lügavî kültürel Antropolojileriyle ilişkilendirerek okuma yapan bir çalışmaya henüz rastlanılmamıştır. Dolayısıyla mevcut akademik çalışmalardan farklı, özgün ve otantik olduğunu düşündüğümüz bu çalışmada bizim hedefimiz, bu ifade yapılarının 7. yüzyıl Hicaz bölgesi Arapların dili kullanım âdetleri, edebî zevkleri ve lügavî kültürel antropolojik yapılarıyla ilişkisini irdelemektir. İşte tefsir, lügat, edebiyat ve belagat kitaplarındaki verilerden hareketle ele aldığımız, literatür taraması yöntemini kullandığımız bu araştırma neticesinde, Kur'ân nazmındaki bu ziyâdelerin, bir zayıflık, karmaşıklık ve kelam ayıbı mı yoksa Allah'ın, o dönem Araplara hitaplarında, sözlü ve edebî ürünlerinde kullandıkları dil, üslup ve ifade tarzları, cârî olan lügavî âdetleri üzere kendi lisanlarıyla hitap etmiş olmasından kaynaklı, onların sözlü edebî kültür ve antropolojileriyle ilişkili bir durum mu veya o günkü Arapların bilmedikleri, aşına olmadıkları, halihazırda mevcut dil kalıp ve kullanımlarını delip geçen (*hârikun 'ale'l-âde*), tarih üstü, müteâl (aşkın) bir dil ve üslup mu olup olmadığına ortaya çıkacağını düşünmekteyiz. Benzer şekilde bu araştırmanın kadim müfessir ve dilbilimcilerin ziyâdeli ifadeleri, o dönem Arapların dili kullanım âdet ve gelenekleriyle ilişki içinde okuma becerilerini gün yüzüne çıkaracağını ve bunun çağımızda Kur'ân'ın dil ve üslubunun nüzul dönemi konuşma ve

¹ Muhammed Recai Gündüz, "Dr. Aişe Abdurrahman'ın Kur'an'daki Bazı Ziyade Harflerle Müteradif Kelimeler Hakkındaki Metoduna Eleştirel Bir Bakış", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2015), 189-202; Abdullah Kuşçuoğlu, "Ziyâdelik Kavramının Kur'an ve Arap Dili Açısından Tahlili", *UMDE: Dini Tetkikler Dergisi* 3/1 (Temmuz 2020), 159-178; Hüseyin Topal, "Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân'ındaki Tekrarlara Bakış", *Orta Asya'dan Anadolu'ya İlmin Yolculuğu*, ed. Yakup Koçyigit vd. (Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021), 543-553.

² Kitap, tez ve makale türünden bazı çalışmalar hakkında bk. Fazl Hasen Abbâs, *Le'âifu'l-mennân ve revâi'u'l-be'yân fi nefyi'z-ziyâdeti ve'l-hazfi fi'l-Kur'ân*, (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2009), 1-304; Heyfâ' Osmân Abbâs Fedâ, *Ziyâdetü'l-Ĥurûfi beyne't-Te'yîdi ve'l-Men' ve Esrâruhel'l-Belâğiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (el-Memleketü's-Su'ûdiyyetü'l-Arabiyye: Câmi'atü Ümmü'l-Kurâ, Kısmü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ el-Arabiyye, Derecetü'd-Doktora, 1996), 1-407; Ahmed Fîrûzâbâdî, *Nazratün Tahlîliyye li-Ziyâdeti'l-Ĥurûfi'l-Vârideti fi'l-Kur'ân* (Cakarta: Câmi'atü Şerîfi Hidâyeti'l-İslâmiyyeti'l-Hukûmiyye, Kısmü Ta'lîmi'l-Lügati'l-Arabiyye, Derecetü'l-Mâcistîr, 2022), 1-79; Sehîr İbrâhîm Ahmed Seyf, *ez-Ziyâde fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Ürdün: el-Câmi'atü el-Ürdüniyye, Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ, Derecetü'l-Mâcistîr, 2000), 15-199; Sâmi Atâ Hasen Abdurrahmân, "Ĥurûf'u'z-Ziyâde fi'l-Kur'ân beyne'l-Mücîzîne ve'l-Mâni'în", *Mecelletü's-Şerî'a ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 27/89 (Temmuz 2012), 109-160; Sâlih b. Süleymân el-Vehbî, "İhtilâfu'l-Ulemâ fi'l-Ĥurûfi'z-Zâide fi'l-Kur'âni'l-Kerîm", *Mecelletü'l-Melik Su'ûd-el-Âdab* 13/1 (2001), 3-41; Tâhar Berâhîmi, "Mevkîfu Fâhrüddîn er-Râzi mine'l-Ĥurûfi'z-Zâide fi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Lâmu's-Şîla fi Mefâtihi'l-Ġayb)", *Mecelletü İşkâlât fi'l-Luğa ve'l-Edeb* 8/4 (2019), 376-358; Sayed Mohammad Hasan Khalili-Burhaniddin Qanet, "er-Reddû 'alâ Da've'l-Ĥaşvi'l-Mezmûm fi'l-Kur'âni'l-Kerîm", *JHSS* 4/2 (2022), 23-28; Feride Rahmân, "ez-Ziyâde mine'l-Ĥurûfi fi'l-Kur'âni'l-Kerîm" *Tahun ke* 4/2 (Nopember 2006), 13-24; Hâlid Abdullâh Hudayfî Yûnus, "Da'vâ Ziyâdeti'l-Ĥurûf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve'r-Reddû 'aleyhâ min Ĥilâli Eşhuri Ĥurûfi'z-Ziyâde (min, mâ, el-bâ, lâ ve el-vâv)", *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye li'l-Benât bi'l-İskendiyye* 37/1 (2021), 204-273.

edebiyat, nazım ve nesir diliyle diyalektik ilişki içinde okunma çabalarına katkı sunacağını, ümit etmekteyiz.

1. Vezin Nedenli Ziyâdeler

Ziyâde³, sözlüklerde fazlaştırmak, artırmak, çoğaltmak ve noksanın zıttı anlamlarına gelmektedir. Söz dizimde, nazımda var olması ile yok olması arasında 'rab, nahiv yahut anlam açısından herhangi bir farka yol açmayan, kelimada gerekli olan sınırı aşan, harf, isim ve fiil türünden ek ve fazlalıklar olarak gelen ziyâdeler,⁴ Kur'an metninin yapısal üslup özelliklerinden ve müfessirlerin uğraştıkları problemlerden biridir. Kur'an'da ziyâdeli ifade yapılarının var olup olmaması tartışılrsa, kimi âlimler bunu kabul edip kimileri de nazımın es-tetiği yahut çeşitli esrar ve belağî anlam nükteleriyle ilişkilendirerek reddetseler de⁵ kuşkusuz ziyâde, nihayetinde Arap dilinde ve Kur'an'da olgusal bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Çünkü nasıl ki kelimenin asıl harflerinden yahut cümleden eksiltmek (*hazf*) bir âdet idiyse isim ve fiilin harflerini ziyâdeleştirmek de Arap âdetlerindendi. Bu, çoğunlukla, şiirin veznini ve kafiyesini dengelemek için yapılırdı.

Söz gelimi, “لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ”⁶ âyetinde “لَعَلَّ” kelimesinin ismi “قَرِيبٌ” şeklinde sonlandığı halde “لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا”⁷ âyetinde ise aynı kalıba “تَكُونُ” ziyade edilerek “قَرِيبًا” lafzı, hey'et ve hal anlamında kullanılan “كُنْ”⁸ nin imâleli mansûb/meftûh mamûlü haline dönüştürülmüştür. Bunun da nedeni, âyet sonlarında vezin ve ses uyumunu, fasılayı sağlama amacıdır.⁸ Çünkü bu âyetin öncesi ve sonrasında gelen âyetlerin sonlarındaki fasılları

³ Kur'an'daki bu fazlalıklar için Basralılar, ziyâde ve lağv; Küfeliler ise sıla ve haşv kelimelerini kullanmışlardır. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1957), 3/72. Bu makalede Arapça kaynaklar, bilgiye erişim kolaylığı sağlamasından dolayı Mektebetü's-Şâmile 3.64 sürümünden verilmiştir.

⁴ Bk. Muhammed b. Mükrim b. Alî Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 3/198-199; Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Hüseynî Ebu'l-Feyz Mürtezâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Mecmû'a mine'l-Muhakkikîn (b.y.: Dârü'l-Hidâye, ts.), 8/155-156.

⁵ Kur'an'da ziyâdenin var olup olmadığı, bunu kabul ve reddedenlerin görüşleri hakkında bk. Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed en-Nisâbü'rî, *et-Tefsîru'l-basîf*, thk. Risâletü Doktora bi-Câmiati'l-İmâm Muhammed b. Sûüd (b.y.: İmâdetü'l-Bahsi'l-'il-miyyi, 1430), 12/415-416; Abbâs Fedâ, *Ziyâdetü'l-Hurûf*, 1-407; Hasen Abbâs, *Letâifu'l-mennân*, 61-78; Fîrûzâbâdî, *Nazratün Tahlîliyye li-Ziyâdeti'l-Hurûfi'l-Vârideti fi'l-Kur'an*, 44-79; Ahmed Seyf, , *ez-Ziyâde fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 26-127; Rahmân, “ez-Ziyâde mine'l-Hurûfi fi'l-Kur'âni'l-Kerîm”, 15; Yûnus, “Da'vâ Ziyâdeti'l-Hurûf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve'r-Reddü 'aleyhâ min Hilâli Eşhûri Hurûfi'z-Ziyâde (min, mâ, el-bâ, lâ ve el-vâv)”, 212-219; Kuşçuoğlu, “Ziyâdelik Kavramının Kur'an ve Arap Dili Açısından Tahlili”, 170-173; Berâhîmi, “Mevkîfu Fahrüddîn er-Râzî mine'l-Hurûfi'z-Zâide fi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Lâmu's-Şıla fi Mefâtîhi'l-Ğayb)”, 360-370.

⁶ eş-Şûrâ 42/17.

⁷ el-Ahzâb 33/63.

⁸ Muhammed b. Hamza el-Kirmânî, *Esrârü't-tekrâr fi'l-Kur'an*, thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ (b.y.: Dârü'l-Fadîle, ts.), 224; Meccüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *Beşâiru zevî't-temyîz fi letâifi'l-kitâbil-'azîz*, thk. Muhammed Alî en-Neccâr (Kâhire: el-Meclisu'l-'A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1996), 1/420; Bu tür ziyâdeler, yani ilgili âyetteki “قَرِيبًا” kelimesindeki “تَكُونُ” lafzının ziyâdesiyle fethalı/imâleli seslendiriliş geleneğimizde her ne kadar vezin ve kafiye uyumu denkleştirme gibi bir gerekçe ile zaman zaman izah edilmiş olsa da Kur'an nazımının amil teorisine mebni gramatik bir sistemle, gramerin öğelik konumu ile de ilişkilendirilmiştir. Bk. Kudat Aydın, *Kraatları Hücçetlendirmede Dilbilim Olgusu* (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2020), 189, 302.

oluşturan “beîd/بعيد...karîb/قريب...şedîd/شديد”, “rahîmâ/رحيما...karîbâ/قريباً...tebdîlâ/تبديلاً...” kelimelerine bakıldığında bunların benzer vezin ve seslere sahip oldukları görülür. Yine “الظُّنُونَا/ez-zünûnâ”, “وأطعنا الرسولا”,¹⁰ “فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا”,⁹ “وَتَطُّنُونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا”, “es-sebîlâ/السَّبِيلَا” ve “er-resûlâ/الرسولَا” kelimelerinin sonundaki nun ve lam (نا/نا) harflerine bitişen elifler, kelimenin özünde olmadığı halde salt fasıla ve maktaların sonlarını denkleştirmek yani vezin ve kafiye uyumunu sağlamak için getirilmiştir.¹² Çünkü İbn Fâris (öl. 395/1004) ve Suyûtî'nin (öl. 911/1505) dile getirdikleri gibi isim ve fiillerin harf sayılarında ziyâde ile bast yapmak, o dönem Arapların lügavî âdetlerindendi. Bunun da büyük bir kısmı, vezni yerine getirmek ve kafiye eşitlemek için yapıldı (ومن سنن العرب البسطُ بالزيادة في) (عدد حروف الاسم والفعل ولعل أكثر ذلك لإقامة وزن الشعر وتسوية قوافيه).¹³ Arap kelimelerinde bu tür ziyâdeler müşahede edilen,¹⁴ maruf, meşhur ve yaygın olan bir durumdu.¹⁵ Zeccâc'dan (öl. 311/923) nakledilen ifadeler de bu durumu teyit etmektedir. Şöyle ki Zeccâc, “وَأَطَعْنَا” âyetinin sonunda “er-resûlâ/الرَّسُولَا” şeklinde değil de âyette “er-resûlâ/الرَّسُولَا” isminde görüldüğü gibi ziyâde elif üzere vakıf yapmanın tercih edildiğini, çünkü âyet sonları ve fasılalarının, Arap şiirindeki beyitlerin sonları gibi kafiye/seciye uygun geldiğini, dolayısıyla Arapların aklettikleri, düşündükleri, kullanımını aralarında âdet ve alışkanlık haline getirdikleri kelimelerle kendilerine hitap edildiğini dile getirmiştir (لأن أواخر الأبي فواصلها يجري فيها ما يجري في أواخر الأبيات من الشعر والفواصل، لأنه خوطب العرب بما يعقلون

⁹ el-Ahzâb 33/10.

¹⁰ el-Ahzâb 33/67.

¹¹ el-Ahzâb 33/66.

¹² Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl Ebû Mansûr es-Se'âlibî, *Fıkhü'l-luğa ve sirru'l-'Arabiyye*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (b.y.: İhyâu't-Türâsi'l-'Arabiyyi, 2002), 231; Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *Sırru şinâ'ati'l-i'râb* (Beyrut-Lübân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 2/135-136; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/61; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasen b. el-Hüseyn et-Teymî Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gâyb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyyi, 1420), 22/80; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Esîrüddin el-Endülüsi, *el-Baḥru'l-muhîṭ*, thk. Sıtkı Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1420), 10/435; Nizâmüddin el-Hasen b. Muhammed b. el-Huseyn el-Kummî en-Nisâbüri, *Garâibu'l-Kur'ân ve reğâibu'l-furkân*, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416), 6/484.

¹³ Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvîni er-Râzî Ebu'l-Hüseyn, *es-Şâhibî fi fıkhî'l-luğati'l-'Arabiyye ve meşâilîhâ ve süneni'l-'Arabi fi kelâmihâ* (b.y.: Muhammed Alî Bîzûn, 1997), 173; Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddin es-Suyûtî, *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luğa ve envâihâ*, thk. Fuâd Alî Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/266.

¹⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelbî (Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 1988), 4/218; Arap edebî ürünlerinde söz gelimi “طخياء تُغشي الجذبي والفردا” şiirinde “الفرقة” ismine ve yine “قول إذ” ve elif (إ) ve yine “لو أن غمراً هم أن يزفودا” şiirinde “يزفة” fiiline salt vezni/kafiye denkleştirmek için (ا) ve elif (إ) yine “خرت على الكلال” şiirinde “الكلل” ismine elif ziyâde edilmiştir. İbn Fâris, *es-Şâhibî*, 173; Suyûtî, *el-Müzhir*, 1/266.

¹⁵ Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muhîṭ*, 10/435; Ebu'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâim es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-meşûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, ts.), 10/731; Ebû Hafis Sirâcuddin Ömer b. Alî b. Âdil el-Hanbelî ed-Dimeşkî en-Nu'mânî, *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd-Alî Muhammed Muavvez (Beyrut-Lübân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 20/228; Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh el-Huseynî el-Alûsî, *Râhu'l-me'ânî*, thk. Alî Abdülbârî Atiyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 15/287.

(في الكلام المؤلف).¹⁶ Bakıldığında, bu âyetlerin öncesi ve sonrasındaki âyetlerin fasıla harflerinin, maktalarının da med elifiyle bittiği görülür.

Kur'ân'da kulağa hoş ve dile kolay gelsin diye sözün fesahatini (*tezyîn* ve *tahsînini*) gözetmek temel bir ilke olduğundan dolayı, salt âyet sonlarında ar darda bir ahenk ve uyum olsun diye ziyâdelerin hatta haziflerin yapılmış olduğunda elbetteki kuşku yoktur. Ancak Kur'ân'da bu duruma aykırı kullanımların da yer aldığını görüyoruz. Söz gelimi “ وَاللَّهُ يَقُولُ ” وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ”¹⁷ âyetinin sonunda yer alan “السَّبِيلَ” kelimesi “السَّبِيلَا” şeklinde sonu ziyâdeli gelmesi gerekirken gelmemiştir. Çünkü önceki ve sonraki âyetlerin sonlarında yer alan “rahîmâ/رحيما... sebîl/السبيل... vekîlâ/وكيلا...” kelimeleri elif fasıla harfi ile sonlanmaktadır.¹⁸ Ancak Zerkeşî (öl. 794/1392) bazı mağripli bilginlerin âyet sonlarında ahenk ve uyumu gözetme amacının varlığını inkâr ettiklerini dile getirmiştir. Şöyle ki bu ziyâdelerin salt âyet sonlarındaki lafızların uyumunu değil, anlamı, bilişsel bir durumu gözetmenin bir sonucu olduğu, eğer salt, lafızların, ses, ahenk ve uyumunu gözetme amacı olmuş olsa idi “ وَاللَّهُ ” وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ” âyetinin sonunda gelen “السَّبِيلَ” lafzının da tıpkı diğer âyetlerde olduğu gibi “ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَا ” şeklinde elif ziyâdesiyle gelmesinin kaçınılmaz olacağı, çünkü bundan önceki ve sonraki âyetlerin fasıla lafızlarının “...وكيلا/السبيل/...رحيما” şeklinde “feîlâ” vezniyle sonlandığı dile getirilmiştir.¹⁹ Yine “أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ”²⁰ âyetinin sonundaki “أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَا” şeklinde muvafık ve mutabık bir şekilde gelmesi gerekirken gelmemiştir. Çünkü önceki ve sonraki âyetlerin sonlarındaki “بورا/بورا...sebîl/السبيل...mes'ûlâ/مسؤلا...” lafızlarının vezinlerine bakıldığında seci/kafiye harfindeki ses ve ritmin bozulduğu görülür.²¹ Bu bütünlüksüz yapılar, son redaksiyonda tamamlanamayan yapılar mıdır, kâtiplerin işbâ' elifini ihmal-leri midir yoksa kabilelerin siyasi-sosyal parçalanmışlıklarına bağlı olarak Kur'ân'ın,

¹⁶ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 4/237; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîz*, thk. Ebû Abdillâh Huseyn b. Ukkâşe-Muhammed b. Mustafâ el-Kenz (Kâhire-Mısır: el-Fârûk el-Hadîse, 2002), 3/414; Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî el-Cevzî, *Zâdü'l-meşîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyyî, 1422), 3/485. Burada şunu da vurgulamak gerekir ki الرُّسُلَا kelimesinde elimizdeki mushafın resm-ı hattında “el” takısı ve sonunda da -sanki- medd-i ivaz işareti- “elif” yer almaktadır. Bu hususun nekre isimlere has olduğu bilinmektedir. Marife olması sebebiyle meful konumunda sonunda “elif” harfinin olmaması gerekir. O bakımdan on kıraat imamlarından çoğunluk vasl halinde elifsiz okumuşlardır. Vakıf halinde de elifsiz okuyanlar söz konusu olmuştur. Kelimenin ziyâdeli okuyuş ve hattında nüzul dönemi geleneğe vurgu yapılması, kırâat vucuhatında dilcilerin yer yer hatalı, gramer aykırı addettikleri birçok hususun hakikatte Arap dilinin kendisinde/nüzul dönemi Araplarda -nadirattan olsa bile- var olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla nüzul dönemi Arap kelimeleri ve kullanımlarına, onların yazın diline uygun biçimlenmiş hitabı, sonradan kanunları oluşturulmuş belli bir gramer çerçevesine sığdırmak isabetli değildir. Bk. Aydın Kudat, “Kur'ân Kırâati ile Arap dilbilimi Münasebeti Üzerine”, *Turkish Studies - Religion* 15/1 (2020), 63-75, 71.

¹⁷ el-Ahzâb, 33/4.

¹⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/61.

¹⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/61; Ayrıca bk. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Merâkîşî, *'Unvânu'd-delîl min mersûmi hattî't-tenzîl*, thk. Hind Çelebî (Beyrut-Lübân: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1990), 62.

²⁰ el-Furkân 25/17.

²¹ Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân*, 1/40.

tekellüm ve telaffuzları, hatları birbirinden farklı kabile dil yapıları, lugat ve lehçeleri üzerine nazil olmasından kaynaklı bir durum mudur veya başka bir nedenden, anlamı gözetmekten mi kaynaklanıyor? Bunu tam olarak kestirmemiz mümkün değildir.

Gerek kelamın sonunda gerekse de söz dizimdeki herhangi bir kelimenin diğer kelimelerle uyumunu sağlamak için kelimenin vezni/kalıbı ile oynanıp ziyâde yapıldığı da görülmür. Söz gelimi, “تَمَّ ذَهَبٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَتَمَطَّى”²² âyetinde “تمطى” lafzının aslı “تططط” dir. Üçüncü “ط/ط” harfi kafiye gereği “elif/ى”e dönüşmüş yani kendinden önceki ve sonraki âyetlerin fasılasıyla ahenk ve uyumu sağlamak için elif ziyâde edilmiştir. Çünkü bakıldığında “fevlâ/فَأُولَىٰ...yetemettâ/يَتَمَطَّى...tevellâ/تَوَلَّى...” fasıla kelimelerinin vezin, telaffuz ve ses bakımından benzeştiği görülür. Yine “قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا”²³ âyetinde geçen “دسأ” lafzının aslı da “دَسَسَ” dir. Önceki ve sonraki âyet sonlarında gelen “dağvâhâ/طغواها...dessâhâ/دَسَّاهَا...zekkâhâ/زكَّاهَا...” kelimelerinde görüldüğü üzere vezni, seciyi/kafiyeyi denkleştirmek için “دَسَسَ” kelimesindeki üçüncü “sin/س” harfi “دَسَّأ” şeklinde “elif/ى”e dönüşmüştür.²⁴ Çünkü Arap aynı cinsten iki harf yan yana geldiği zaman bu harfin cinsinin dışında onun yerine başka bir harf getirirdi.²⁵ Aynı şekilde söz dizgesinde yer alan kelimeler arasındaki müşâkele, mûmâsele, müâdele, müzâvece ve muâhâtı sağlamak maksadıyla bir harfin yerine başka bir harf getirmek yahut bir harfi başka bir harfe dönüştürmek de bu kabildendir. Örneğin “وَإِذَا الرُّسُلُ أَقْبَتَتْ”²⁶ âyetinde “أَقْبَتَتْ” kelimesi, aslı “الوقت” olan “وَقَّتَتْ” kelimesinden dönüşmüştür. Çünkü bir fiilin başında arizî değil de lazimî dammeli “vav/و” olunca, dammenin vav’a ağır gelmesi nedeniyle bunun hemzeye (ْ) kalb olması, Arap dilinde caiz ve mümkün olan bir durumdur.²⁷ Aynı şekilde iki vav’ın bir kelimenin başında

²² el-Kıyâme 75/33.

²³ eş-Şems 91/10.

²⁴ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *el-Cümel fi'n-naḥv*, thk. Fahrüddîn Kabâve (b.y.: y.y., 1995), 298; Ziyâuddîn Ebu's-Sâdat Hibetullâh ibnu'ş-Şecerî, *Emâli İbni'ş-Şecerî*, thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî (Kâhire: Mektebetü'l-Hâneî, 1991), 2/173-174. Kelimelerdeki bu değişimi âyet sonlarındaki fasıla, seci uymunu gözetme maksadıyla izah edenler olmuştur. Bk. Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm el-Gırnâtî, *Melâku't-te'vîl*, haş. Abdülğınâ Muhammed Alî el-Fâsî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/495; Abdulazîm İbrâhîm Muhammed el-Mut'înî, *Haşâişu't-ta'bîri'l-Kur'ânî ve simâtuḥu'l-belâğiyye*, (b.y.: Mektebetu Vehbe, 1992), 1/241; Soner Gündüzöz, *Kur'an'ın Eşsiz Dili Kur'an'da Gramer Yanlışı İddialarına Cevap* (Samsun: Etüt Yayınları, 2011), 88; Bununla birlikte “يَتَمَطَّى”, “دَسَّأ” kelimelerindeki üçüncü harflerin ya'ya kalb olmasını yani i'lâli, vezin, fasıla maksadıyla değil de ard arda üç harfin yanyana gelmesinden dolayı tahfif, istiskali giderme, dile kolaylık maslahatıyla izah edenler de olmuştur. Bk. Muhammed b. el-Kâsım Ebû Bekr el-Enbârî, *ez-Zâhir fi me'âni kelimâti'n-nâs*, thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 1/423; Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Garîbu'l-ḥadîş*, thk. Abdülkerîm İbrâhîm el-Ğarbavî (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1982), 2/265; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 7/219; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 19/25.

²⁵ Ferâhidî, *el-Cümel fi'n-naḥv*, 298; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basîṭ*, 2/403.

²⁶ el-Mürselât 77/11.

²⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. (Mısır: Dâriü'l-Misriyye, ts.), 3/222; Muhammed b. Yezîd Ebû'l-Abbâs el-Müberred, *el-Mukteḍab*, thk. Muhammed Abdülhâlik Udeyme (b.y.: Âlemu'l-Kütüb, ts.), 1/93; Ebû Ca'fer en-Nahhâs Ahmed el-Murâdî, *İ'râbu'l-Kur'ân*, Haş. Abdilmun'im Halîl İbrâhîm (Beyrut: Dâriü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421), 5/73; Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. el-Kâsimî, *Meḥâsinu't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsel 'Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâriü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1918), 9/382; Kesralı ve fethalı “vav/و” ile başlayan kelimelerde vav'ın hemzeye kalbi yaygın ve tercih edilirse da görülen bir durumdur. Bu konuda geniş bilgi

yan yana gelmesi, birincisinin dammeli ikincisinin med/çeker vav'ı olması durumunda da hemzeye kalb caizdir.²⁸ Bu yüzden telaffuzunu dillerine ağır gören Araplar “وجوه” kelimesinin yerine “أجوه”; yine “أجدانا” kelimesinin yerine “أجدانا” derlerdi.²⁹ Kelimedeki bu değişimin nedeni muhtemelen bir sonraki “لَا يَوْمَ أُجِّلَتْ”³⁰ âyetinin sonunda gelen “üccilet/أُجِّلَتْ” kelimesiyle müşâkelesini (şekil benzerliğini) sağlamaktır. Çünkü “üccilet/أُجِّلَتْ...ükkitet/أُقْتِتْ...” şeklinde aynı vezin ve ses uyumu ile biten kelimelere bakıldığında, salt seci için kelimeye müdahale edildiği açık bir şekilde ortaya çıkar. Yine tıpkı “أُقْتِتْ” lafzında olduğu gibi “قُلْ” âyetinde aslı “وحي إلي” ifadesinde “vav/و” “hemzeye/”e kalb olarak “أوجي إلي” ifadesine dönüşmüştür.³¹ Arap dilinde “ya/ى” ve “vav/و” gibi med harflerinin hemzeye kalbi daimi görülen bir durumdur. Bununla birlikte Kur'ân'da bunların hatında bir düzen söz konusu değildir. Söz gelimi “وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ”³² âyetinde aynı kalıpta gelen “vüffiyet/وُفِّيَتْ” kelimesi dammeli vav ile başladığı halde hemzeye kalb olmamıştır. Yine “مَا وَوَرِي عَنَّهُمَا”³³ âyetinde de kelimenin başında iki vav geldiği ve ikinci vav med için olduğu halde “أوري” şeklinde hemzeye kalb olmamıştır.³⁴ Kur'ân'da hemzeye dönüşmemiş dammeli vav ile başlayan fiil ve isimlerin örnekleri daha da çoğaltılabilir. Bunun da nedeni lehçe farklılıkları, dil birliğinin olmaması veya Arapların sözün *tezyîn* ve *tahsîn*ini, bedîî, sanatsal halleri gözetmesi yahut kelâmı *keyfe mayeşâ* kullanma cesareti olabilir.

Aynı şekilde fasılaların sonlarında uyum ve ahengi sağlamak amacıyla hâu's-sekî't'in (o) ziyâde edilmesi de bu kabildendir. Örneğin “وَمَا أَدْرِيكَ مَا هِيَّةٌ”³⁵ âyetinde sondaki kelimenin aslı “ما هي” şeklindedir. Ancak “hâmiye/حامية...mâhiye/ماهية...hâviye/حاوية...” isimlerinde görüldüğü gibi kendinden önce ve sonra gelen âyet fasıla/maktalarıyla uyum ve denklik, melodi ve musiki söz konusu olsun diye “ما هي” ifadesinin sonuna hau's-sekit ziyâde

çin bk. Seleme b. Müslim el-Avtebî es-Suhârâ, *el-İbâne fi'l-luğati'l-'Arabiyye*, thk. Abdulkerîm Halife vd. (Saltanatu Ammân: Vizâretu't-Türâsi'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 1999), 4/747.

²⁸ Muhammed b. Yezîd el-Müberred Ebu'l-Abbâs, *el-Kâmil fi'l-luğati ve'l-edeb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1997), 1/52.

²⁹ Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm-Çanîm b. Abbâs b. Çanîm (Riyâd-Su'ûd: Dârü'l-Vatan, 1997), 6/127; ilk harfi vav olan kelimelerin hemzeye dönüşümüne dair Arap dilinde örnekler وجوه/أجوه, وسماء/أسماء, ونبلة/أنبله, ورج/أرج, وجم/أجم, وناه/أناه, وخذ/أخذ, وحنة/أحنة, واعد/أعد, وجاه/أجاه, وسادة/أسادة, وعاء/إعاء), (ورقة/أرقة) çoktur. Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Muhteseb: fi tebyîni vücûhi şevâzi'l-kurâât ve'l-izâhi 'anhâ* (b.y.: el-Vizâratü'l-Evkâf-Meclisü'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1999), 1/348; 2/331; Kelimenin başındaki dammeli vav'ın; az da olsa kesreli vav'ın hemzeye kalbinin caiz olduğunu gösteren pek çok örnek için ayrıca bk. İbnu's-Şecerî, *Emâlî*, 2/187-189.

³⁰ el-Mürselât 77/12.

³¹ el-Cin 72/1.

³² Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/190; Nahhâs, *İrâbu'l-Kur'ân*, 5/31; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/331.

³³ Âl-i İmran 3/25.

³⁴ el-A'râf 7/20.

³⁵ Müberred, *el-Kâmil*, 1/52.

³⁶ el-Kari'a 101/10.

edilmiştir.³⁷ Benzer şekilde “مَا أَعْلَىٰ عَنِّي مَالِيَّةٌ”³⁸ âyetlerin sonlarında ziyâde edilmiş hâu's-sekî't de bu kabildendir. Salt vezin zevki ve ahengini gerçekleştirmek için vaz edilmiştir. Kur'ân'da vezin ve melodi için kelimenin sonuna bırakın bir harf eklemeyi, kelimenin yapısını/binasını tamamen değiştiren ziyâdeler bile söz konusudur. Örneğin “وطور سينين”³⁹ âyetinde fasıla uyumu için ziyâde edilmiş olan “nun/ن” harfi bu kabildendir. Çünkü “el-emîn/الامين...sinîn/سنين...ez-zeytûn/الزيتون...” kelimeleriyle biten âyet sonlarına bakıldığında önceki ve sonraki âyetlerin fasıla kelimelerinin benzeşim harflerinin med ve lîn ile biten “ya” ve “nun/ن” olduğu görülür. Şöyle ki Tîn Sûresinde gelen “سينين” kelimesinin aslı gerçekte bu değildir. “وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ”⁴⁰ âyetinden de anlaşıldığı üzere “سينين” lafzının aslı “سيناء” kelimesidir.⁴¹ Aynı şekilde “سَلَامٌ عَلَىٰ آلِ يَاسِينَ” âyetinde de durum aynıdır. Şöyle ki “el-muhlisîn/المخلصين...ilyâsîn/الياسين...el-muhsinîn/المحسنين” kelimeleriyle biten âyet sonlarına bakıldığında kendinden önce ve sonraki kelimelerin veznine salt uyarlama yapmak için “ilyâs/إل ياسين” kelimesine ya ve nun (ين) eklenerek “إل ياسين” lafzına dönüştürülmüştür. Çünkü Arap, acem isimlerin sonuna “nun/ن” eklerdi. Acem isimlerinin sonunu “Mikâil/ميكائيل...ismâîl/إسماعيل” şeklinde “lam/ل” ile telaffuz ve tekellüm ettiği gibi “Mikâin/ميكائين...ismâîn/إسماعين” biçiminde “nun/ن” ile de ifade ederdi. Örneğin, Esed oğulları lehçesinde bu isimler, “nun/ن” ile ifade edilmiştir.⁴² Aynı şekilde şiiri nağmeleme, şiirde ses uyumunu sağlama maksadıyla kelime sonuna nun eklemenin, Benû Temîm'in şiir inşadındaki âdeti olduğu da ifade edilmiştir.⁴³ Müfessirlerin dedikleri gibi “الياسين” kelimesinin sonuna nun'un ziyâde edilmesi ister ya ve nun ile gelen çoğul isterse de çoğul olmayıp o günkü Arapların acem isimlerinin sonlarını salt âyet sonlarında simetriyi, ritim ve melodiyi tesviye/eşitlemek için nun ve lam ile telaffuz etme âdetlerinden olsun⁴⁴ her hâlükârda bu, o dönem Arapların kelam sonlarını nağmelemeleriyle ilintili bir durumdur. Çünkü Araplar,

³⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/61; Celâlüddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Ḳur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (b.y.: el-Hey'etü'l-Mısıriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1974), 3/345; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 32/360.

³⁸ el-Hâkka 69/28-29.

³⁹ et-Tîn 95/2.

⁴⁰ el-Mü'minûn 23/20.

⁴¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/62; Suyûtî, *el-İtkân*, 3/345.

⁴² Ferrâ, *Me'âni'l-Ḳur'ân*, 2/391; Arapların, bu türden acem isimlerinde değişiklik yaptıklarına, bunları çeşitli şekillerde (ميكائين/ميكائيل / ميكال , إدرسين/ادراسين/ادريس /ياسين/الياسين /يس/آل ياسين/ ياسين/ آل الياس. سيناء/سينين , إبراهيم/ايرهام) telaffuz ettiklerine dair ayrıca bk. Nahhâs, *İ'râbu'l-Ḳur'ân*, 3/295; Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. Seyyid İbn Abdilmaksûd b. Abdirrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 5/65; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Ḳur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Atfeyiş (Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, 1964), 15/118-120.

⁴³ Ebû Alî el-Hasen b. Abdillâh el-Kaysî, *İzâhu şevâhidi'l-izâh*, thk. Muhammed b. Mahmûd ed-De'cânî (Beyrut-Lübnân: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1987), 1/379; Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârîsî Ebû Bîşr Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kâhire: Mektebetü'l-Hâneçî, 1988), 4/206; Gündüzöz, *Kur'an'ın Eşsiz Dili*, 89-90; Şiirde inşâd nunu (ن) yahut kafiye nunu (ن) ile ilgili geniş bilgi için bk. Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Haşâiş* (b.y.: el-Hey'etü'l-Mısıriyye el-Âmme li'l-Kitâb, ts.), 2/98-100.

⁴⁴ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/65; Kurtubî, *el-Câmi'*, 15/119-120.

acem olan kelimelerle oyun oynarlardı (العَرَبُ تَتَلَعَّبُ بِالْأَسْمَاءِ الْأَعْجَمِيَّةِ تَلَاعِبًا)⁴⁵ daha doğrusu acem isimlerle karşılıklı oyun oynamak yani onları kendi ağızlarına, edebî zevklerine ve antropolojilerine uygun hale getirmek, Arapların âdetlerindendi.⁴⁶ İbn Cinnî'nin (öl. 392/1002) ve Bağdâdî'nin (öl. 1093/1682) dedikleri gibi veznin ihtiyaç duyduğu durumlarda “nun/ن”u kelimeye ilave etmek, o günkü Arapların âdet ve alışkanlıklarındandı (لأن من قفا نيك من ذكرى حبيب “عادتهم أن يلحقوه في ما يحتاج إليه الوزن لمنزلن” beytinin sonundaki “منزلن” kelimesindeki “nun/ن” bu kabildendir.⁴⁷ O yüzden med, lîn ve nun yahut mim harfleriyle âyet sonlarının (fasılların) bitmesi Kur'an'da oldukça çok görülen bir durumdur. Bunun da nedeni kuşkusuz melodi, müzikal zevk, teganni ve terennüm meydana getirmek suretiyle dinleyiciyi mutlu etmektir.⁴⁸ Çünkü İbn Cinnî'nin dediği gibi beyitlerin sonlarında sesi uzatmak suretiyle terennüm etmeleri, Arapların âdetlerindendi. Bu, âdetlerinden olduğundan, revî/fasıla harfinden önce sesi uzatmak için nun harfinin yanı sıra elif, ya ve vav harflerini de getirirlerdi.⁴⁹ Sivebeyh'ten (öl. 180/796) nakledilen bir rivayette de dile geldiği gibi Araplar, nağmeli/melodili söz söylediklerinde elif, ya ve nun'u kelimenin sonuna bitiştirirlerdi. Çünkü onlar sesi uzatmak isterlerdi. Nağmeli söz söylemek istemediklerinde ise bunu terk ederlerdi. İşte bundan dolayı Kur'an'da fasıla sonları (Arapların terennümlü söz söyleme âdet ve alışkanlıklarına, edebî zevklerine göre) en kolay duruş ve en tatlı bitiş (makta) üzere gelmiştir.⁵⁰

Onların günlük kelim kalıp ve kullanımları üzere şekillenene Kur'an hitabında da âyetlerin sonlarının, nun yani gunne, teganni ve terennüm ile bitiş, en fazla görülen fasıla/revî harfleri arasında yer almıştır. Dolayısıyla Kur'an'da büyük oranda âyet sonlarının vav yahut ya ve nun ile sonlanması, edebî açıdan bilinmeyen, aşına olunmayan, aşkın sır ve

⁴⁵ İbn Cinnîden naklen Kurtubî, *el-Câmi'*, 15/118; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. İbn Mahlûf es-Se'âlibî, *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'an*, thk. Muhammed Alî Muavvez-Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418), 5/46.

⁴⁶ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-meşûn*, 11/51; Ebû Hafs Sirâcuddîn, *el-Lübâb*, 20/407; Kâsimî, *Me'hâsinu't-te'vîl*, 9/503.

⁴⁷ İbn Cinnî, *Sırru şinâ'ati'l-i'râb*, 2/162; Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hiżânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kâhire: Mektebetü'l-Hânevî, 1997), 1/78; İmriu'l-Kays'ın beytinde olduğu gibi yine “فانم الأعماق خاوي المخرقن” beyitlerinin sonlarında “ومثيل ورنه طام خالين” ve “المخرقن” kelimelerinin sonlarındaki nun'lar da beytin veznini kemale erdirmek için ziyâde edilmiştir. İbn Cinnî, *Sırru şinâ'ati'l-i'râb*, 2/162; Ya'îş b. Alî b. Ya'îş İbn Ebî's-Serâyâ Muhammed b. Alî, *Şerhu'l-mufaşşal li'z-Zemaşşerî*, thk. İmîl Bedî' Yakûb (Beyrut-Lübân: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 5/158.

⁴⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 3/359; Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn es-Suyûtî, *Mu'tereku'l-akrân fî icâzi'l-Kur'an* (Beyrut-Lübân: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 1/42; Mustafâ Sâdık b. Abdurrezzâk b. Saîd b. Ahmed b. Abdilkâdir b. er-Râfi'î, *Târîhu âdâbi'l-Arab* (b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 2/143-144; İbrâhîm b. İsmâîl el-Abyârî, *el-Mevsû'atu'l-Kur'âniyye* (b.y.: Müessesetü Sicillî'l-Arab, 1405), 2/276; Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ b. Ahmed, Ebû Zehra, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ el-Kur'an* (b.y.: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 221; Mut'inî, *Haşâişu't-ta'biri'l-Kur'âni*, 1/225; Ahmed Abdullâh el-Bilî el-Bedevî, *min belâgati'l-Kur'an* (Kâhire: Nahdatu Mısır, 2005), 65.

⁴⁹ Bk. Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Munşif* (b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, 1954), 224; Ebû Saîd es-Sîrâfi, *Şerhu Kitâbi Sibeveyh*, thk. Ahmed Hasen Mehdeli-Âlî Seyyid Alî (Beyrût-Lübân: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008), 5/76.

⁵⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 3/359; Suyûtî, *Mu'tereku'l-Akrân*, 1/42; Ebû Alî el-Kaysî, *İzâhu şevâhidi'l-izâh*, 1/377; Abyârî, *el-Mevsû'atu'l-Kur'âniyye*, 2/276; Ebû Zehra, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ el-Kur'an*, 221; Mut'inî, *Haşâişu't-ta'biri'l-Kur'âni*, 1/225; Bedevî, *min Belâgati'l-Kur'an*, 65.

hikmetlerle dolu ibda' ve icat mahiyetinde söz ve ses yapıları değildir, tersine yedinci yüzyıl Arapların nağmeli söz söyleme âdet ve gelenekleriyle, lügavî antropolojileriyle, kulağa hoş gelen ezgisel yapıdaki kelim kalıplarıyla, akıl ve mantık yapılarıyla ilişkili bir durumdur.

2. Vezin Dışı Diğer Ziyâdeler

Kur'ân üslubunda rastlanan özelliklerden biri de cümleden çıkarıldığında muhatabın zihninde anlamda herhangi bir eksikliğe neden olmayan vezni, melodiyi gözetme maksadı taşımayan gereksiz fazlalık ve ziyâdelerdir. Araplar; kelimada isim, fiil ve harflerde ziyâde yapardı. Söz gelimi, "الاسم", "الوجه", "المثل" ve "كاد" kelimeleri, mukârebe fiillerinden olan kâde "وَيَقِي", "بِسْمِ اللَّهِ", "الاسم", "وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ", "فَأَنزَلْنَا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ", "وَجَهَ رَبِّكَ", "الاسم", "لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ" âyetlerinde geçen "الاسم", "مثل" kelimesi de böyledir. Burada aynı anlama gelen "مثل, الكاف" kelimelerinin yan yana kullanımında ilahî bir gizem ve hikmet yahut kimi dilbilimcilerin yaptığı gibi bir anlam inceliği aramaya gerek yoktur. Çünkü Arap bu ikisini aynı kelimada birleştirdi. Şöyle ki "sen benim gibisin ve ben de senin gibiyim/أَنَا كَمِثْلِكَ" derler ve bununla "sen benim gibisin ve ben de senin gibiyim/أنت مثلي وأنا مثلك" ifadelerini murat ederlerdi.⁵⁵ Kur'ân'da, Arap dili ve şiirinde zait (fazlalık) olarak gelen "ل, ما, من, ل, التاء, لا, ما, من, ل" harflerine ve "الإسم, الوجه, مثل" kelimelerine ilişkin âyet ve şiir örnekleri oldukça çoktur.⁵⁶ Tefsir kitapları gramer bakımından cümleye bir katkısı olmayan bu zait harfleri tayin ve tespitle, hatta metinden bunları ayıklamakla doludur.

Yine "Kanatlarıyla uçuyor/يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ" ifadesi, "Kitabı elleriyle yazıyorlar/يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ", "Ağzlarıyla söylüyorlar/يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ", "Dilleriyle söylüyorlar/يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ"⁵⁷ âyetlerindeki ziyâdeler de bu kabildendir.⁵⁸ Kuşun kanatlarından başka bir şeyle uçmadığı, kişinin kitabı eliyle yazdığı, ağzından ve dilinden başka bir şeyle söz söylemediği herkesin bildiği bir şeydir. Burada kelimada gereksiz fazlalık söz konusudur. Bunun da nedeni bu

⁵¹ er-Rahmân 55/27.

⁵² el-Bakara 2/23.

⁵³ el-Ahkâf 46/10.

⁵⁴ İbn Fâris, *es-Şâhibî*, 157.

⁵⁵ Avtebî, *el-İbâne*, 2/32.

⁵⁶ Bu âyet ve şiir örnekleri için bk. Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, thk. İbrâhîm Şemsüddîn (Beyrut-Lübnân: Dâri'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 154-159, 185-186; Se'âlibî, *Fıkhul-luğa*, 239-241.

⁵⁷ el-Bakara 2/79; *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. haz. Halil Altuntaş Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/167.

⁵⁹ el-Fetih 48/11. Bu ziyâde ifadelerin, o günkü Arapların dili kullanım biçimlerine göre şekillendiğine dair bk. Se'âlibî, *Fıkhul-luğa*, 269.

⁶⁰ İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, 152-153; Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib el-Endülüsî, *el-Hidâye ilâ büluğî'n-nihâye fi 'ilmi me'âni'l-Kur'ân*, thk. Mecmû'atü Resâili Câmi'iyye bi-Külliyeti'd-Dirâseti'l-Ulyâ ve'l-Bahsi'l-İlmî Câmi'atü'ş-Şârîka (b.y.: Mecmû'atü Buhûsi'l-Kitâbi ve's-Sünne -Külliyeti'ş-Şer'ati ve'd-Dirâseti'l-İslâmiyye- Câmi'atü'ş-Şârîka, 2008), 3/2014.

sözün tekit maksadıyla lügatlarında mevcut Arap âdetine göre şekillenmiş olması, Araplar nazarında, dilde kalıbı ve kullanımını bilinen şeylerle kendilerine hitap edilmiş olmasıdır (أن هذا كلام جرى على عادة العرب في لغاتها في التأكيد فخطوبوا بما يعلمون أنه مستعمل عند العرب). Çünkü Arap “Ona ayağımla yürüdüm/مشيت إليه برجلي”, “Ona ağzımla konuştum/كلمته بفي” derdi.⁶¹ Kuşlar kanatlarından başka bir şeyle uçmadıkları halde kanatla uçtuklarından söz edilmesinin gerekçesini, amacını ve faydasını soracak olan bir kişiye Taberî'nin (öl. 310/923) verdiği cevapta da işte Kur'ân dilinin bu kültürel antropolojik yapısına vurgu açıkça söz konusudur. Şöyle ki ona göre de bu, Arapların lügavî âdet ve alışkanlıklarıyla ilişkili bir durumdur. Çünkü Allah, Kur'ân'ı Arap kavminin lisanı ve onların lügatıyla, aralarında bildikleri aşına oldukları ve konuşmalarında kullandıkları dil ve üslup ile indirmiştir. Çünkü onlar sözlerinde mübalağa yapmak istediklerinde “Falana ağzımla konuştum/كلمت فلاناً بفي”, “Ona ayağımla yürüdüm/مشيت إليه برجلي” ve “Elimle vurdum/ضربته بيدي” derlerdi. İşte bu sebepten Allah, Araplara konuşmalarında bildikleri, aşına oldukları, örf ve âdet haline getirdikleri, hitabelerinde kullandıkları üslup ve ifadenin bir benzeriyle onlara hitap etmiştir (خطابهم).⁶² Benzer şekilde “Vurun boyunlarının üstüne/تنبت بالدهن/فاضر بوا فوق الأعناق”⁶³ âyetinde geçen “فوق” kelimesi ve yine “Ağaç yağ verir/تنتبت بالدهن”⁶⁴ “Hurma ağacını kendine doğru silkele/وهزي إليك بجذع النخلة” âyetlerinde “ب” harfi de ziyâdedir. âyetin söz dizimi ba (ب)'lı da gelse ba'sız da gelse anlam değişmiyor. Dolayısıyla ziyâdeli gelmesinin nedeni Taberî'nin de dediği gibi Arapların bunu böyle kullanıyor olmasıdır (وإنما)⁶⁵ Yine “Onu eğri kılmadı doğru kıldı/وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا قِيمًا”⁶⁶ âyetinde aynı manaya gelen “عوجًا”, “عوجًا”, “قيماً” kelimeleri; “iffetli, namuslu, zinakâr değil/مُحَصَّنَاتٍ غَيْرُ مُسَافِحَاتٍ”⁶⁷ âyetinde geçen “مُحَصَّنَاتٍ” ve “مُسَافِحَاتٍ” kelimeleri yani iffetli, namuslu, zinakâr değil anlamları da böyledir. İki ayrı kelime aynı manayı vermektedir. Ancak tek mana tekrar edilmiştir. Bunun da nedeni Mâtürîdî'nin (öl. 333/944) dediği gibi tekit için kelamı tekrar ve iade etmenin Arapların âdetinden olmasıdır (أن من عادة العرب تكرار الكلام وإعادته على التأكيد).⁶⁸

Aynı şekilde “Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar/فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ”⁶⁹ âyetinde “tam on gün/تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ” kısmı ziyâde olarak gelmiştir. Bizim İslam bilginlerinin, dilbilimcilerin

⁶¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye*, 3/2014.

⁶² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 11/349; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 2/26, dipnot, 2.

⁶³ el-Enfâl 8/12.

⁶⁴ el-Müminûn 23/20.

⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/179.

⁶⁶ el-Kehf 18/1.

⁶⁷ en-Nisâ 4/25.

⁶⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Bâselûm (Beirut-Lübân: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 7/133; Topal, “Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ındaki Tekrarlara Bakışı”, 544.

⁶⁹ el-Bakara 2/196; el-A'râf 142. “Mûsâ'ya otuz gece süre belirlidik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı” âyetinde Arap pazarlarındaki halkın aritmetik hesaplama üslubu (fezleke) kullanılmıştır. Bk. Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Hâşiyetü's-ş-şihâb 'alâ tefsîri'l-Beydâvî* (Beirut: Dâru Sâdır, ts.), 1/386; Alûsî, *Râhu'l-me'âni*, 1/171.

büyük çoğunluğunun ileri sürdüğü gibi izah ve beyan için gelen bu ziyâdeleri ister manada mübalağa ve anlamı tekit ve teyit için gelen söze şıklık ve stilistik/biçimsel güzellikler katan fesahat ve belagatın maksatlarından, fesahat güzelliklerinden yahut bedîi/sanatsal türlerden addedelim; tam tersine isterse de kimilerinin iddia ettikleri gibi herhangi bir faydadan uzak, garip, tuhaf, yabani, mu'ciz bir kelama yakışmayan söz afet ve ayıplarından kabul edelim,⁷⁰ her hâlükârda bu durum, Kur'an'ın yedinci yüzyıl Hicaz bölgesi Arap dil kalıp ve kullanımlarında tenezzül etmiş olmasıyla, tarihsel dilde dile gelmiş bir kelimayla ilintilidir. Şöyle ki “Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünde” denildiğinde on gün oruç tutulacağı zaten akıl ve mantık ilkesi gereği anlaşılmaktadır. Ancak bir de “tam on gün” ifadesi ziyâde ediliyor. İşte faydadan hali gibi gelen bu ifadelerin nedeni, o dönem Arapların yaşam tecrübeleri, toplumsal teamülleri ve lügavî âdetleridir. Çünkü kâtipler ve hesap ehli (tüccarlar, esnaf) bunu örfte güzel görürlerdi. İki sayı zikrettiklerinde onlardan birini diğerine ekler ve tamamını zikreder ve bunu da fezleke (toplam) diye isimlendirirlerdi. Benim yanımda yirmi, otuz ve elli var der, ardından toplamı tam yüz eder, derlerdi.⁷¹ İbn Arafê'den (öl. 803/1401) nakledilen “Araplar iki sayıyı zikrettiklerinde, onların usulleri, bunları toplamaları (toplamını ayrı zikretmeleri) idi (إِنَّ الْعَرَبَ إِذَا ذَكَرَتْ عَدَدَيْنِ،) (فَمَذْهَبُهُمَا أَنْ يُجْمَعُ هُمَا). Araplar hesabı böyle yaparlardı. Çünkü onların hesap bilgileri, son derece azdı (وَإِنَّمَا تَفْعَلُ الْعَرَبُ ذَلِكَ لِأَنَّهَا قَلِيلَةٌ الْمَعْرِفَةَ بِالْحِسَابِ). Bu yüzden ‘biz hesap kitap bilmeyiz’ tarzında onlarla ilgili nakiller söz konusudur”⁷² ifadeleri de bu durumu teyit eder. Yine “Araplar, aritmetiği çok iyi bilmediklerinden dolayı, Kur'an'da avama hitapta doğru olan, kelamın tekrarıyla, anlamı ziyâdeleştirmek/güçlendirmek suretiyle aydın sınıfın değil, tersine hem seçkinlerin ve hem de bayağı sıradan halk yığınlarının kavrayacağı halk (avam) dilinin kullanılmasıdır”⁷³ yönünde Âlûsî'nin (öl. 1270/1854) ifadeleri de Kur'an'daki bu ziyâdeli sözlerin o dönem halk ağzı ve kullanımıyla ilişkisini destekler niteliktedir. Bu tür bir üslup, onların şiirlerinde çoktur. Söz gelimi cahiliye şairlerinden A'sâ'nın (öl. 7/629 [?]) bir şiirinde sabahleyin üç, akşam altı, sonra bir günde toplam dokuz su içme payından;⁷⁴ Nâbiğa'nın (öl.

⁷⁰ Kelamda, kendisine ihtiyaç duyulmayan yahut anlama hiçbir katkısı bulunmayan ziyâdeli söz yapılarının daha doğrusu sözü uzatmanın (tatvîlin) fesahat ve belagat ehli nazarında kelamın i'caz şartını gölgeleyen fahiş bir kelimayla ayı olduğu konusunda geniş bilgi için bkz. Nasrullâh b. Muhammed Ziyâuddîn b. el-Esîr, *el-Meşelu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*, thk. Ahmet el-Hûfî- Bedevî Tibâne (Kâhire: Dâru Nahdati Mısır, ts.), 3/31; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl b. Saîd b. Yahyâ b. Mehrân el-Askerî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Osmân (Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2007), 439.

⁷¹ Yahyâ b. Hamza b. Alî el-Alevî, *et-Tırâzu li-esrâri'l-belâga ve 'ulûmi haikâiki'l-i'câz* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Unsuriyye, 1423), 3/246-247.

⁷² Ebû Hafs Sirâcuddîn, *el-Lübâb*, 3/383-384; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muhîṭ*, 2/268; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-meşûn*, 2/320; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4/569; Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herevî, *el-Garîbîn fi'l-Kur'an ve'l-Hadîs*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Sû'üdiyye: Mektebetü'l-Nizâr, 1999), 4/1277; Hâzin de o dönem Arapların hesap ve kitabı bilmemelerinden, dolayısıyla ziyâde beyan ve izaha ihtiyaç duyduklarından dolayı Cenab-ı Hak'ın bu ifadeyi (ثَلَاثَ عَشْرَةَ كَامِلَةً) kullandığı görüşünü nakletmiştir. Bk. Alâuddîn Alî b. Muhammed Ebu'l-Hasen el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, thk. Muhammed Alî Şâhin (Beyrut: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, 1415), 1/128.

⁷³ Alûsî, *Râhu'l-me'âni*, 1/480.

ثَلَاثَ بِالْغَدَاةِ فَيَنْ حَسْبِي ... وَسَبْتٌ جِئْتُ بِرُكْنِي الْعِشَاءِ
فَذَلِكَ تَسْنَعَةٌ فِي الْيَوْمِ رَبِّي ... وَشَرِبْتُ الْمَرْءَ فَوْقَ الرَّيِّ دَاءً

604 [?] bir şiirinde, önce altı yıl, ilave bir yıl ve daha sonra toplam yedi yıldan;⁷⁵ yine Ferazdak'ın (öl. 114/732) bir şiirinde önce üç ve iki, ardından da her ikisinin toplamından yani beş olduğundan söz edilmiş olması bu kabildendir.⁷⁶ Çünkü bu, hangi hesap olursa olsun bir hesabı/sayıyı iki defa, önce mufassal (ayrıntılı) daha sonra mücmel (total) bilmeyi sağladığından dolayı faydalıdır yani bilmeyi iyice pekiştirir. O bakımdan Araplar deyim ve atasözlerinde “iki bilmek, bir bilmekten daha iyi, daha hayırlıdır”⁷⁷ derlerdi. Araplar bir şeyi, tekit etmek istediklerinde onu tekrar ederlerdi.⁷⁸ Kuşkusuz bütün bu veriler, bu üslubun, o dönem Arap akıyla ve onların hesabı tutuş ve anlayışlarıyla ilgili olduğunu teyit eder. Bazen önce bütünü, ardından atıf vav'ıyla bu bütünün içine dâhil olan cüzleri bazen de tam tersine önce bütüne dâhil olan tek tek cüzleri, sonra bu cüzlerin bir araya gelmesiyle oluşan bütünü zikrederlerdi.

Kur'an'da harf ve kelime ziyâdesine ilişkin örnekler daha da çoğaltılabilir. Ancak amacımız hangi âyetlerde hangi ziyâdenin olduğunu anlatmak değil, kelimada anlam karmaşasına yol açan hitabı/metni arı duru, yalın olmaktan çıkararak bu yapıların o dönem Arapların edebî ve lügavî kültürüyle ilişkisini ortaya koymaktır. Nitekim İslam bilginleri, bu yapıları, Kur'an'daki kelimada mananın gerçekleşmesi konusunda Arapların abartılı ifade âdet ve alışkanlıklarıyla ilişkilendirmişlerdir (ومن سنن العرب الزيادة /ومن سننهم الزيادة في حروف الفعل مُبالغةً) (في حروف الاسماء للمبالغة).⁷⁹ Daha doğrusu, vahyin kendilerine indirildiği kavmin lisanıyla, onların kendi aralarında dili kullanım örf ve âdetleriyle, ihtisâr, tahfff, tekit ve tevdie (alçaltma) maksadıyla bunların çok yaygın kullanılıyor olmasıyla ilintilendirmişlerdir (أَنَّهُ نَزَلَ (يَلِسَانِ الْقَوْمِ وَمُنْعَارِفِهِمْ وَهُوَ كَثِيرٌ لِأَنَّ الزِّيَادَةَ بَارِزَةٌ فِي الْحَدْفِ هَذَا لِإِلْخْتِصَارِ وَالتَّخْفِيفِ وَهَذَا لِلتَّوَكِيدِ وَالتَّوَطُّئَةِ وَمِنْ سُنَنِ) (مَجْمَلٌ فِي الزَّوَادِ وَالصَّلَاتِ الَّتِي هِيَ مِنْ سُنَنِ الْعَرَبِ) (العرب الزيادة إما للأسماء أو الأفعال أو الحروف) (من سنن) (مجممل في الزوائد والصلوات التي هي من سنن العرب)⁸¹ ifadelerinde de görüldüğü üzere, gelenegimizde, Kur'an hitabındaki isim, fiil, harf ziyâde vb. yapılar ister istemez ilahî bir üslupla, aşkın bir okumayla yani dil-Tanrı, dil-sema ilişkisiyle, ilahî üslupla değil, o dönem Arapların lügavî âdet ve alışkanlıkları, akıl ve mantık yapılarıyla yani dil-toplum, dil-kültür ve dil-olgu

Bk. Ebû Hafs Sirâcuddîn, *el-Lübâb*, 3/384; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muhîṭ*, 2/268; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-meşûn*, 2/320.

⁷⁵ تَوَهَّمْتُ آيَاتِهَا فَعَرَفْتُهَا ... لست أعوام وذا العلام سابع

Bk. Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muhîṭ*, 2/268; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-meşûn*, 2/320; Herevî, *el-Garîbîn*, 4/1277.

⁷⁶ ثلاث واثنان فين خمس ... وسادسة تميل إلى شمام

Bk. İbn Kuteybe, *Te'vilü'l müşkili'l-Kur'an*, 153-154; Ebû Hafs Sirâcuddîn, *el-Lübâb*, 3/384; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muhîṭ*, 2/268; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-meşûn*, 2/320; Herevî, *el-Garîbîn*, 4/1277; Hâzin, *Lübâbü't-te'vil*, 1/127.

⁷⁷ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf'an ḥakâiki ğevâmizi't-tenzil* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyyi, 1407), 1/241; Ebû Hafs Sirâcuddîn, *el-Lübâb*, 3/383-384; Alûsî, *Rûḥu'l-me'âni*, 1/480.

⁷⁸ Hâzin, *Lübâbü't-te'vil*, 1/127.

⁷⁹ Suyûtî, *el-Müzhir*, 1/262; Takyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhâlim b. Teymiyye el-Harrânî, *Mecmû'u'l-ferâvâ*, thk. Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım (el-Memleketü's-Su'ûdiyye el-Medînetü'l-Münevvere: Mecme'u'l-Melik Fahd li-Tibâ'ati'l-Mushafi's-Şerîf, 1995), 20/466.

⁸⁰ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/305; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/319.

⁸¹ Se'âlibî, *Fıkhü'l-luġa*, 239.

⁸² Suyûtî, *el-Müzhir*, 1/261.

ilişkisiyle açıklanmıştır ve böyle açıklanmalıdır da. Çünkü bu tür okumalar, çağımızda Kur'ân'ın dil ve üslubuna yönelik eleştirileri muhtemelen büyük oranda izale edecektir.

Sonuç

Kur'ân'ın ziyâdeli ifadelerini 7. yüzyıl Hicaz bölgesi Arapların dili kullanım âdet ve edebî zevkleri, onların lügavî kültürel antropolojik yapılarıyla ilişkisini irdelediğimiz, literatür taraması yöntemini kullandığımız ve bu çerçevede tefsir, lügat, edebiyat ve belagat kitaplarındaki verilerden faydalandığımız bu araştırma neticesinde, onun nazmındaki bu ziyâdelerin, kadim geçmişimizde kimilerinin ileri sürdüğü gibi gerçekten Kalam-ı İlahînin fesahatine gölge düşüren, dinleyiciyi usandıran, nazmın bozuk ve karmaşıklığını, zayıflığını gösteren bir kelimayı değil, tersine ediplerin, dilbilimcilerin ve müfessirlerin büyük çoğunluğunun ileri sürdükleri gibi tamamen Allah'ın, o dönem Araplara hitaplarında, sözlü ve edebî ürünlerinde kullandıkları dil, üslup ve ifade tarzları, cârî olan lügavî âdetleri üzere kendi lisanlarıyla hitap etmiş olmasından kaynaklı, onların sözlü edebî kültürü ve lügavî antropolojileriyle, lisanı kullanım zevk ve âdetleriyle ilişkili tabii bir durum olduğu ortaya çıkıyor. Daha doğrusu bu ifadelerin, o günkü Arapların bilmedikleri, aşına olmadıkları, hâlihazırda mevcut dil kalıp ve kullanımlarını delip geçen (*hârikun 'ale'l-âde*), tarih üstü, müteâl (aşkın) bir dil ve üslupta değil, onların edebî zevk ve beklentilerine muvafık ve mutabık, yerel ve mahalli, kültürel antropolojik bir tabiatla varlık bulduğu açığa çıkıyor.

Dolayısıyla geleneğimizde, Kur'ân hitabındaki isim, fiil ve harf ziyâdelerinin, Emevî, Abbasî ve daha sonraki dönemlerde yazınsal edebî türler için ortaya konan kıyasi dil kanunları perspektifinden bir kelimayı afeti ve ayıbı olarak değerlendirilmesi isabetli değildir. Aynı şekilde bu ziyâdelerin, Kur'ân'da faydasız, abes kelime ve harflerin (lağv, haşv, ziyâde) varlığının kabulü onun i'câz üslubuna ve semâvî doğasına aykırı olur düşüncesiyle bir takım anlamsal sır ve hikmetleri barındıran ilahî bir üslupla, aşkın bir mantıkla yani dil-Tanrı, dil-sema ilişkisiyle okunması da doğru değildir. Tam tersine kadim geçmişimizdeki bazı İslam bilginlerinin yaptıkları ve bu çalışmanın ortaya koyduğu gibi o dönem Arapların lügavî âdet ve alışkanlıklarıyla yani dil-toplum, dil-kültür ve dil-olgu ilişkisiyle okunması, anlaşılması ve açıklanması daha isabetli olacaktır. Çünkü Allah, aralarındaki karşılıklı hitap (*retorik*), hivâr (*diyalog*), şiir (*poetika*) ve nesir (hutbe, hitabe, mektup) türlerindeki edebî âdet ve üslupları üzere onlara seslenmiştir. O bakımdan Kur'ân'ın ifadeleri, dönemin sözlü şifahî ve edebî kültürüyle eş zamanlı (*senkronik*) okunmadığı takdirde kimilerinin iddia ettiği gibi ya kelimayı kusurlarıyla dolu bir metin yahut her bir ziyâdenin anlamla ilgili bir nükteli, gizem ve hikmet barındıran bir kelimadan kurtulması asla söz konusu olmayacaktır. O bakımdan bu çalışmanın çağımızda Kur'ân'ın dil ve üslubunun, ziyâde ve fazlalıkları gibi problem olarak görülen bazı ifade yapılarının nüzul dönemi konuşma ve edebiyat diliyle diyalektik ilişki içinde okunma çabalarına bir nebze de olsa katkı sunacağını, bu türden okuma çabalarının onun dil ve üslubuna yönelik eleştirilere anlamlı cevaplar üretebileceğini ve sonraki çalışmalara ön ayak olacağını ümit etmekteyiz.

Kaynakça | References

- Abbâs Fedâ, Heyfâ' Osmân. *Ziyâdetü'l-Ḥurûfi beyne't-Te'yîdi ve'l-Men' ve Esrâruhel'l-Belâjiyye fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*. el-Memleketü's-Su'ûdiyetü'l-Arabiyye: Câmî'atü Ümmü'l-Kurâ, Kısmü'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ el-Arabiyye, Derecetü'd-Doktora, 1996.
- Abyârî, İbrâhîm b. İsmâîl. *el-Mevsû'atu'l-Ḳur'âniyye*. 11 Cilt. b.y.: Müessesetü Sicilli'l-Arab, 1405.
- Ahmed Seyf, Sehîr İbrâhîm. *ez-Ziyâde fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*. Ürdün: el-Câmî'atü el-Ürdüniyye, Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, Derecetü'l-Mâcistîr, 2000.
- Alûsî, Şihâbuddîn Mahmûd Huseynî. *Rûhu'l-me'ânî*. thk. Alî Abdalbârî Atiyye. 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1415.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen. *el-Vücûh ve'n-Nezâir*. thk. Muhammed Osmân. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2007.
- Avtebî, Seleme b. Müslim. *el-İbâne fi'l-luğati'l-Arabiyye*. thk. Abdulkerîm Halîfe vd. 4 Cilt. Saltanatu Ammân: Vizâretü't-Türâsi'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 1999.
- Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer. *Ḥizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-Arab*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 13 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hâneci, 4. Basım, 1997.
- Bedevî, Ahmed Abdullâh el-Bîli. *min belâgati'l-Ḳur'ân*. Kâhire: Nahdatu Mısır, 2005.
- Berâhîmi, Tâhar. “Mevkıfu Faḥruddîn er-Râzî mine'l-Ḥurûfi'z-Zâide fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm (Lâmu's-Şıla fî Mefâtîhi'l-Ğayb)”. *Mecelletü İşkâlât fi'l-Luğa ve'l-Edeb* 8/4 (2019), 376-358.
- Ebû Alî el-Kaysî, el-Hasen b. Abdillâh. *İzâhu şevâhidi'l-izâh*. thk. Muhammed b. Mahmûd ed-De'cânî. 2 Cilt. Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1987.
- Ebû Bekr el-Enbârî, Muhammed b. el-Kâsım Beşşâr. *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- Ebû Hafs Sirâcuddîn, Ömer b. Alî en-Nu'mânî. *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvez. 20 Cilt. Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1998.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endülüsî. *el-Baḥru'l-muhîṭ*. thk. Sıtkı Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420.
- Ebû Saîd es-Sîrâfî, el-Hasen b. Abdillâh b. el-Merzübân. *Şerḫu Kitâbi Sîbeveyh*. thk. Ahmed Hasen Mehdelî-Alî Seyyid Alî. 5 Cilt. Beyrût-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2008.

Ebû Zehra, Muhammed. *el-Mu'cizetü'l-kübrâ el-Ḳur'ân*. b.y.: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, ts.

Ferâhidî, Halîl b. Ahmed. *el-Cümel fi'n-naḥv*. thk. Fahrüddîn Kabâve. b.y.: y.y. 5. Basım, 1995.

Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ. *Me'âni'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. 3 Cilt. Mısır: Dârü'l-Mısriyye, ts.

Fîrûzâbâdî, Ahmed. *Nazratün Tahlîliyye li-Ziyâdeti'l-Hurûfi'l-Vârideti fi'l-Ḳur'ân*. Cakarta: Câmi'atü Şerîfi Hidâyeti'l-İslâmiyyeti'l-Hukûmiyye, Kısmü Ta'lîmi'l-Luğati'l-Arabiyye, Derecetü'l-Mâcistîr, 2022.

Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir. *Beşâiru zevî't-temyîz fi letâifi'l-kitâbil-'azîz*. thk. Muhammed Alî en-Neccâr. Kâhire: el-Meclisu'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1996.

Gündüz, Muhammed Recai. "Dr. Aişe Abdurrahman'ın Kur'an'daki Bazı Ziyade Harflerle Müteradif Kelimeler Hakkındaki Metoduna Eleştirel Bir Bakış". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2015), 189-202.

Gündüzöz, Soner. *Kur'an'ın Eşsiz Dili Kur'an'da Gramer Yanlışı İddialarına Cevap*. Samsun: Etüt Yayınları, 2011.

Hafâcî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetü's-şihâb 'alâ tefsîri'l-Beydâvî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

Hasan Khalili, Sayed Mohammad-Qanet, Burhaniddin. "er-Reddü 'alâ Da've'l-Haşvi'l-Mezmûm fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm". *JHSSS* 4/2 (2022), 23-28.

Hasen Abbâs, Fazl. *Letâifu'l-mennân ve revâi'u'l-beyân fi nefyi'z-ziyâdeti ve'l-ḥazfi fi'l-Ḳur'ân*. Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2009.

Hasen Abdurrahmân, Sâmi Atâ. "Hurûfu'z-Ziyâde fi'l-Ḳur'ân beyne'l-Mücîzîne ve'l-Mâni'în". *Mecelletü's-Şerî'a ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 27/89 (Temmuz 2012), 109-160.

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed Hattâb. *Garîbu'l-ḥadîş*. thk. Abdülkerîm İbrâhîm el-Ġarbavî. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1982.

Hâzin, Alâuddîn Alî b. Muhammed. *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*. thk. Muhammed Alî Şâhin. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1415.

Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed. *el-Garîbîn fi'l-Ḳur'ân ve'l-Ḥadîs*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 6 Cilt. el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Sû'ûdiyye: Mektebetü Nizâr, 1999.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî. *el-Hasâiş*. 3 Cilt. b.y.: el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 4. Basım, ts.

- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî. *Sırru şınâ'ati'l-i'râb*. 2 Cilt. Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî. *el-Muhteseb: fi tebyîni vücûhi şevâzi'l-kırâât ve'l-izâhi 'anhâ*. 2 Cilt. b.y.: el-Vizâratü'l-Evkâf-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1999.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî. *el-Munşif*. b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, 1954.
- İbn Ebî Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed. *Tefsîru'l-Çur'âni'l-'azîz*. thk. Ebû Abdillâh Huseyn b. Ukkâşe-Muhammed b. Mustafâ el-Kenz. 5 Cilt. Kâhire-Mısır: el-Fârûk el-Hadîse, 2002.
- İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyâ el-Kazvînî. *es-Şâhibî fi fikhî'l-lugâti'l-'Arabiyye ve meşâîlihâ ve süneni'l-'Arabi fi kelâmihâ*. b.y.: Muhammed Alî Bîzûn, 1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh. *Te'vîlü müşkili'l-Çur'ân*. thk. İbrâhîm Şemsüddîn. Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Teymiyye, Takyuddîn. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. thk. Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım. 35 Cilt. el-Memleketü's-Su'ûdiyye el-Medînetü'l-Münevver: Mecme'u'l-Melik Fahd li-Tıbbâ'ati'l-Mushafîş-Şerîf, 1995.
- İbn Ya'îş, İbn Alî İbn Ebi's-Serâyâ. *Şerhu'l-mufaşşal li'z-Zemaşşerî*. thk. İmîl Bedî Yakûb. 6 Cilt. Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec. *Zâdü'l-meşîr fi 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyyî, 1422.
- İbnu'l-Esîr, Nasrullâh b. Muhammed Ziyâuddîn. *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*. thk. Ahmet el-Hûfî- Bedevî Tibâne. 2 Cilt. Kâhire: Dâru Nahdati Mısır, ts.
- İbnu's-Şecerî, Ziyâuddîn Ebu's-Sâadât Hibetullâh. *Emâlî İbni's-Şecerî*. thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî. 3 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hâneçî, 1991.
- Kâsimî, Cemâluddîn b. Muhammed. *Me'hâsinu't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsel 'Uyûn es-Sûd. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1918.
- Kirmânî, Muhammed b. Hamza. *Esrâru't-tekrâr fi'l-Çur'ân*. thk. Abdulkâdir Ahmed Atâ. b.y.: Dârü'l-Fadîle, ts.
- Kudat, Aydın. *Kıraatları Hücçetlendirmede Dilbilim Olgusu*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2020.

Kudat, Aydın. "Kur'an Kırâatı ile Arap dilbilimi Münasebeti Üzerine". *Turkish Studies - Religion* 15/1 (2020), 63-75.

Kur'ân-ı Kerîm Meâlî. haz. Halil Altuntaş Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Çur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Atfeyiş. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısıryye, 2. Basım, 1964.

Kuşçuoğlu, Abdullah. "Ziyâdelik Kavramının Kur'an ve Arap Dili Açısından Tahlili". *UMDE: Dini Tetkikler Dergisi* 3/1 (Temmuz 2020), 159-178.

Mâturîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*. thk. Mecdî Bâselûm. 10 Cilt. Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. Seyyid İbn Abdilmaksûd b. Abdirrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş. *el-Hidâye ilâ bülûgi'n-nihâye fi 'ilmi me'âni'l-Çur'ân*. thk. Mecmû'atü Resâili Câmi'iyye bi-Külliyeti'd-Dirâseti'l-'Ulyâ ve'l-Bahsi'l-'İlmî Câmi'atü'ş-Şârîka. 13 Cilt. b.y.: Mecmû'atü Bühûsi'l-Kitâbi ve's-Sünne -Külliyetü'ş-Şerî'ati ve'd-Dirâseti'l-İslâmiyye- Câmi 'atü'ş-Şârîka, 2008.

Merâkîşî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *'Unvânu'd-delîl min mersûmî haţti't-tenzîl*. thk. Hind Çelebî. Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Çarbi'l-İslâmî, 1990.

Mustafâ Sâdık er-Râfî'î, İbn Abdirrezâk b. Saîd. *Târîhu âdâbi'l-'Arab*. 3. Cilt. b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.

Mut'inî, Abdulazîm İbrâhîm Muhammed. *Haşâişu't-ta'bîri'l-Çur'ânî ve simâtuhu'l-belâgiyye*. 2 Cilt. b.y.: Mektebetü Vehbe, 1992.

Müberred, Muhammed b. Yezîd. *el-Mukteḍab*. thk. Muhammed Abdulhâlik Udeyme. 4 Cilt. b.y.: Âlemu'l-Kütub, ts.

Müberred, Muhammed b. Yezîd. *el-Kâmil fi'l-luğati ve'l-edeb*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 3. Basım, 1997.

Nahhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *İ'râbu'l-Çur'ân*. Haş. Abdulmun'im Halîl İbrâhîm. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421.

Nîsâbûrî, Nizâmuddîn el-Hasen b. Muhammed. *Ġarâibu'l-Çur'ân ve regâibu'l-furkân*. thk. Zekeriyâ Umeyrât. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416.

- Rahmân, Feride. “ez-Ziyâde mine'l-Ḥurûfi fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm”. *Tahun ke 4/2* (Nopember 2006), 13-24.
- Râzî, Muhammed b. Ömer Fahrüddîn. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyyi, 3. Basım, 1420.
- Se'âlibî, Abdulmelik b. Muhammed. *Fıkhul-luğâ ve sırru'l-'Arabiyye*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. b.y.: İhyâu't-Türâsi'l-'Arabiyyi, 2002.
- Se'âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsîri'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Alî Muavvez-Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1418.
- Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed. *Tefsîru'l-Ḳur'ân*. thk. Yâsir b. İbrâhîm-Ğanîm b. Abbâs b. Ganîm. 6 Cilt. Riyâd-Su'ûd: Dârü'l-Vatan, 1997.
- Semîn el-Halebî. Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed. *ed-Dürrü'l-meşûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd. 11 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-Kalem, ts.
- Sîbeveyh, Amr b. Osmân Bişr. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hâneçî, 3. Basım, 1988.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn. *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luğâ ve envâ'ihâ*. thk. Fuâd Alî Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1998.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn. *Mu'tereku'l-aqrân fi icâzi'l-Ḳur'ân*. 3 Cilt. Beyrut-Lübân: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1988.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: el-Hey'etü'l-Mısıriyye el-'Âmme li'l-Kitâb, 1974.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Topal, Hüseyin. “Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ındaki Tekrarlara Bakışı”. *Orta Asya'dan Anadolu'ya İlimin Yolculuğu*, ed. Yakup Koçyigit vd. 543-553. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed. *et-Tefsîru'l-basîf*. thk. Risâletü Doktora bi-Câmiati'l-İmâm Muhammed b. Sûûd. 25 Cilt. b.y.: İmâdetü'l-Bahsi'l-'İlmiyyi, 1430.
- Vehbî, Sâlih b. Süleymân. “İhtilâfu'l-'Ulemâ fi'l-Ḥurûfi'z-Zâide fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm”. *Mecelletü Câmi'ati'l-Melik Su'ûd-el-Âdab* 13/1 (2001), 3-41.

- Yahyâ b. Hamza, İbn Alî b. İbrâhîm. *et-Tırâzu li-esrârî'l-belâğa ve 'ulûmi haqâiki'l-i'câz*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsuriyye, 1423.
- Yûnus, Hâlid Abdullâh Hudayrî. "Da'vâ Ziyâdeti'l-Ḥurûf fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm ve'r-Reddü 'aleyhâ min Ḥilâli Eṣhuri Ḥurûfi'z-Ziyâde (min, mâ, el-bâ, lâ ve el-vâv)". *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye li'l-Benât bi'l-İskenderiyye* 37/1 (2021), 204-273.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Mecmû'a mine'l-Muhakkikîn. 40 Cilt. b.y.: Dârü'l-Hidâye, ts.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm. *Me'âni'l-Ḳur'ân ve i'râbuhu*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelbî. 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, 1988.
- Zemaṣherî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf 'an haqâiki ğevâmizi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyyi, 3. Basım, 1407.
- Zerkeşî, Bedrüddîn. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1957.
- Zübeyr es-Sekâfî, Ebû Ca'fer Ahmed. *Melâku't-te'vîl*. haş. Abdulġinâ Muhammed Alî el-Fâsî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.